

XX əsrin faciəsi - Xocalı soyqırımı

◆ "Biz qayıtdıq, Vətən!"

"Girovluqda düşmən bizə torpaq yedirdirdi. "Qarabağ Azərbaycan deyil" sözünü dedirtmək, bizi mənən sındırmaq istədi. Biz xocalılılar orada bütün işğəncələrə qatlaşdıq, amma heç birimiz demədik ki, torpaq sizindir. Əqidəmizdən dönmədik, vətənə xəyanət etməkdənsə ölümlə üstün tutduq... Ötən illərdə heç zaman ümidimizi itirmədik, bildik ki, bir gün mütləq torpaqlarımız azad olunacaq, biz xocalılıların qisası alınacaq, şəhidlərimizin qanı yerdə qalmayacaq... Allahın bu gününə şükür, biz yenidən Vətəndə, Xocalıdayıq..."

Ailə tabloları çilik-çilik oldu

Xocalı soyqırımı zamanı girov düşürək 6 gün erməni vəhşiliyi ilə üz-üzə qalmış 45 yaşlı Mürvət və 77 yaşlı anası Narxanım Məmmədovlar düz 32 ildən sonra - 2024-cü il yanvarın 29-da Xocalıya dönmüşdülər. Vaxtilə işğəncə gördükləri, şəhidlərimizin qanları ilə suvarılan müqəddəs torpağa yenidən qədəm basmağın təsvirgəlməz hisslərinə bürünmüşdülər. Ağrı-acıdan, iztirabdan, kədərdən, özəlmədən, qəhərdən doğan göz yaşları içərisində Xocalının dağlarına, düzlərinə, meşələrinə, bir zamanlar xoşbəxt yaşam sürükləri boz dağın östəyindəki evlərinə baxmışdılar...

Ötən günlərini, itirdikləri doğmalarını yenidən görmək ümidi ilə... Heyhat...

Həmin tarixdə Mürvətə Narxanım ana hələ 14 və 45 yaşları olduğu zaman faciələrə tuş goldıqları daha bir ünvana - Əsgəran polis şöbəsinin keçmiş qanlı təcrüdəxanasına, lakin bu dəfə girov kimi yox, zalım qədər inadına, düşmənin acığına bütün ağrı-acıların üzərinə mülhəm çəkilmiş, qisasları alınmış xocalılılar kimi ayaq basmışdılar...

Lakin istər-istəməz o faciəvi günlərinə bir daha qayıtmış, dəhşətli xatirələrini gözələrinin önündən kəmi lenti kimi keçib getmişdi...

1992-ci il fevralın 26-da Əsgəran polis şöbəsinə gətirilmiş xocalılı girovlar arasında Məmmədovların da seçkilə nəfərlilik ailə üzvi vardı. Gənc ata-ana və onların ön böyüyünün 17, ən kiçiyinin isə 3 yaşları olan altı övladı...

O gün ora gətirilən bir çox xocalılı ailə kimi, Məmmədovlar ailəsinin xoşbəxtliyinə də elə bu qanlı təcrüdəxanada son qoyulmuş, bütöv ailə blokada qaldı. Erməni vəhşiliyinin qanbağlı olan atam Məmməd, böyük qardaşlarım Səhbət və Möhlət də Xocalıdakı köntüllü batalyonlara qoşularaq postlarda keşik çəkirdilər. Yadımdadır, Xocalıya gələn sonuncu vertolyot vurulandan sonra hər yerlə hava əlaqəmiz tamamilə kəsildi. Xocalı əhalisi işsiz, qazsız, susuz, ərzaqsız şəraitdə, düşmənin atəşi altında birtərəş yaşayırdı, amma bir nəfər də şəhəri tərk etmədi...

Ermənilər demək olar ki, hər gün şəhəri atəşə tuturdular və bu, bizim üçün adi hala çevrilmişdi. İki-müxtəbəl evimiz paneləndi idi. Atışma olanda adətən qonşu qadınlar, uşaqlar da bizə yığırdılar ki, mürmi düşsə, çardağ yanana qədər çıxıb qaça bilək. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə isə atışma heç sönmədi...

"Zalım tale ürəyimə dağ çəkdi"

"Nə uşaqlığımı doyuncaya yaşaya bildim, nə də gəncliyimi. 14 yaşında-yəni cəmi bir günün içində Xocalıda zalım tale hom ürəyimə dağ çəkdi, həm də çiyinlərimə dağdan ağır bir yük qoydu. Özüm ata-ana qayğısına möhtəckən darımadığı olmuş, başsız qalmış ailəmizə, yoldaşımı, üç övladımı itirmiş anama,

azyaşlı qardaşlarıma dayağ durmaq kimi çətin bir vəzifə verdi mənə...". - deyərək Xocalı faciəsinin canlı şahidi Mürvət Məmmədov "Biz qayıtdıq, Vətən!" rubrikasında üzərindən sadəcə zaman keçən, ağrı-acısı isə ilk gündəki kimi təzə qalan Xocalı soyqırımında yaşadığı, şahidi olduğu dəhşətli həyat gündəliyini ürək ağrısı ilə vərəqləyir...

Mürvətə yetməyən ömür

Erməni girovluğunda dəhşətli işğəncələrə məruz qalan ana-bala düz 32 ildən sonra faciələrinin başladığı yerə qisasları alınmış xocalılılar kimi döndülər

- 1988-ci ildə ailəmiz Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalından qaçqın düşdü. Erməni zülmündən baş götürüb qaçan zaman böyük qardaşım 1973-cü il təvəllüdü Sərvər çayda boğularaq şəhid oldu...

Qardaşımın ölmündən dəhşətli sarsıntı keçirən ailəmizin digər 8 nəfərlik üzvi Xocalı şəhərinə pənah gətirdi. Amma Xocalıda da rahat yaşaya bilmədik. Demə qara günlərimiz hələ qabaqda imiş...

1992-ci il fevralına qədər Xocalı blokada qaldı. Erməni vəhşiliyinin qanbağlı olan atam Məmməd, böyük qardaşlarım Səhbət və Möhlət də Xocalıdakı köntüllü batalyonlara qoşularaq postlarda keşik çəkirdilər. Yadımdadır, Xocalıya gələn sonuncu vertolyot vurulandan sonra hər yerlə hava əlaqəmiz tamamilə kəsildi. Xocalı əhalisi işsiz, qazsız, susuz, ərzaqsız şəraitdə, düşmənin atəşi altında birtərəş yaşayırdı, amma bir nəfər də şəhəri tərk etmədi...

Ermənilər demək olar ki, hər gün şəhəri atəşə tuturdular və bu, bizim üçün adi hala çevrilmişdi. İki-müxtəbəl evimiz paneləndi idi. Atışma olanda adətən qonşu qadınlar, uşaqlar da bizə yığırdılar ki, mürmi düşsə, çardağ yanana qədər çıxıb qaça bilək. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə isə atışma heç sönmədi...

"Bizi yandırmaq istəyirdilər"

- Şəhərə yaxın qardaşım Möhlət gəldi ki, "ana, ermənilər şəhərə giriblər evləri yandırır, qız-gölinin səsi dünyanı götürüb başına. Hazır-laşın, öyninizi isti geyinin, meşəyə qaçıb camaata qoşulaq".

Bu zaman o biri qardaşım Səhbət gəlib dedi ki, qonşumuz Vidadi dayı ayağından yaralanıb. Gedib onu da evimizə yaxınlığındakı postdan gətirdilər bizə. Vidadi dayının ayağını möhkəm sarıdılar ki, qanaxmanın qarşısını alsınlar. Bu zaman ermənilər evimizi mühasirəyə aldılar və hər tərəfdən atəşə tutdular, pəncərələrimiz sındı, atam qolundan yaralandı. Atamın ov tüfəngi var idi, onunla, Vidadi dayının avtomatı ilə qardaşlarım bütün mərmilər qurtarana qədər düşmənlə döyüşdülər. Birdən evin qarşısından içəri əl qumbarası atdılar, mən ayağımdan, anam kürəyindən yaralandı. Bizdə olan qonşumuz Sara xala, o da Ermənistan qaçqın düşmüşdü, onun Natəvan adlı 3 yaşlı körpəsi dünyasını dəyişdi. Ermənilər bizim təslim olmağımızı istəyirdilər. Azərbaycan, rus

dı, bir nəfər erməni isə yere yatdı, bilmədik ki öldü, yoxsa yox... Pənah dayı döyüşə-döyüşə meşəyə girdi. Evimiz Əsgəran tərəfdən meşənin 100 metrliyində idi. Düşmənin yarısı Pənah dayımın dalınca getdi, yarısı da bizi döyə-döyə təcili yardım maşınına yığdı...

"Balaca qardaşımın əlini güllələdilər ki..."

Fevralın 26-sı səhər bizi gətirdilər Əsgəran rayon polis şöbəsinə. Baxdıq ki, burada xeyli insan var. Kimisini meşədə don vurub, kimisinin yanında mərmə partlayıb qolu yoxdur, kimisinin də güllə başına girib beyninin qapağını qaldırmaq verir... İnsan naləsi hər yeri bürümüşdü, qan, ırlanmış yarıların üfü-nə ayırmaq başlandı...

Ermənilər içəri girərək başladılar qadınların, qızların boynundan,

Çay dəmləyib içirdilər, onu götürüb Əhmədın yaralı əlinə tökdürlər ki, o daha da əzab çəksin...

Anam yaralı idi, qan aparırdı, amma o girovluqda özünü bizə siper edirdi, balalarını qorumağa çalışırdı... Düz bir həftə Əsgəran polis şöbəsinə ermənilər tərəfindən insanlığa xas olmayan işğəncələr gördük...

Bir həftədən sonra girov saxlandıqımız otağın qapısını açdılar, bizi təklikləyərək çölə çıxarıb düzdülər sıraya. Orada Əsgəran rayonunun erməni sakiniləri var idi, onlar başladılar əllərindəki yaba, bel, daşla bizi vurmağa...

Sonra bizi qan-rəvan içində avtobusa mindirib gətirdilər Ağdamla Əsgəran arasındakı sorboda. Orada rəhmətlik şəhidimiz Milli Qəhrəman Allahverdi Bağrovun köməyi ilə, ermənilər tərəfdən döyüşərək öldürülən muzdlu qaradəriliyin me-

li film çəkildirdi. Bizi də dəvət etmişdilər. O zaman bir Xocalı şahidinin dediklərindən məlum oldu ki, atamı və iki qardaşımı apararaq erməni qəbrinə üstündə başlarını kəsiblər... Bizim girovlara da deyiblər ki, burada bir xəndək qazın, onların üstünü basdırın...

İllər idi ki, azacıq da olsa, ümidlə atamın, qardaşlarımın yolunu

çətinlik çəkirəm. Xocalı bizə ən dəhşətli günlərimizi, doğmalarımızın itkisini xatırladı, bu, ömür boyu belə olacaq... Lakin həm də Xocalıya qayıtmaq bizim üçün böyük qürurdu. Biz bu torpaqların uğrunda şəhidlər verdik, zülmərlər çəkdik. Mən üç qardaşımı, atamı itirdim. Amma dayanılmazlıq, vətən sevgimizlə düşmənlə qalıb gəldik. Hər nə qədər Xocalı bizdə ömür boyu ağrı-acısını unutmayaçağımız xatirələri oyatsa da, eyni zamanda ürəyimizdə bir təskinlik də var ki, itirdiyimiz və artıq qanları yerdə qalmayan doğmalarımızın ruhu dolaşan Xocalıya əbədi dönmüşük...

Şükür Allaha, qanımızın yerdə qaldığını düşünməyimizlə qız-çocuklarımızın ruhu dönməmişdir. Allah Müzəffər Ali Baş Komandanımız İlham Əliyev, Azərbaycan Ordusunun qəhrəman döyüşçülərini qorusun, ömür boyu onlara minnətdar olacağıq. Torpaqlarımız uğrunda şəhid olan vətən övladlarımızın ruhları qarşısında baş əyirəm...

gözləyirdik, amma aldığımız bu dəhşətli xəbər dünyamızı birtəfəlik qaraldı...

Xocalıdan sonra anam Narxanım bir daha özünə gələ bilmədi, biz onun göz yaşının qurduğu, üzünün güldüyü bir günü də görmədik... Elə hey nalə çəkdi, itirdiyi balalarını, ömür-gün yoldaşına ağı dedi...

İndiyə kimi də onların meyiti bizə verilməyib. Doğmalarımızın heç olmasa ziyarət edəcəyimiz, baş daşlarını qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayacağımız, dördləşəcəyimiz məzarlarının belə olmaması bizi daha çox yandırdı...

İllər boyu Allahdan ən böyük arzumu atamın, qardaşlarımın gözdüyü, ruhu dolaşan torpaqları görmək olub. Sonuncu gün bir-birimizi sarırlıb necə ayrılacağımız heç zaman gözümdən ötməyən getmir...

Allah o gün orada olan xocalılılara nə körpəlik, nə uşaqlıq, nə yeniyetməlik, nə də gənclik qismət etdi. Mənim də nə uşaqlığım oldu, nə böyüklüyüm. Bir acı unutmamış o biri acı yaşadı... İllər keçdikcə bu ağrıları daha dərin hiss edirdim. Elə bilirdim bütün hadisələr dünən olub və bu, mənə çox acı verirdi. İki övladım var, biri oğlan, biri qız. Oğlum atam Məhəmmədin adını daşıyır. Uşaq olsa da, televiziya-yadan Xocalı müsibətini, ailəmizin faciəsini ilə bağlı hər şeyi öyrənib, bilir. Həmişə gəlib deyirdi ki, "ata, mən böyüyəndə "komutan" olacam. Gedib babamın, əməllərimin qisasını alacağım..."

1992-ci ildə Qobustan rayonunda məskunlaşdıq. Ötən illərdə Qobustan camaatı bizə ömi, ata qayğısı göstərdi, Xocalı dördmizi unutdurmağa çalışdı. Bu qayğı, diqqət heç zaman unutmayaçağıq.

"Atamın və iki qardaşımın başlarını erməni qəbrinə güllələdilər"

- Atamla iki qardaşımı isə ilk gündən bizdən ayırdıqları üçün talelərin necə olduğunu bilmirdik... Düz 15 il atamdan, qardaşlarımın bir xəbər almaq üçün hər yerə müraciət etdik. Qırıq Aypara Cəmiyyəti, mətbuat vasitəsilə ilə onları axtardıq, amma heç bir xəbər ala bilmədik. 2007-ci ildə Xocalı şahidlərinin iştirakı ilə televiziya kanallarımdan birinin Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi ilə birgə hazırladığı sənəd-

gözləyirdik, amma aldığımız bu dəhşətli xəbər dünyamızı birtəfəlik qaraldı...

Xocalıdan sonra anam Narxanım bir daha özünə gələ bilmədi, biz onun göz yaşının qurduğu, üzünün güldüyü bir günü də görmədik... Elə hey nalə çəkdi, itirdiyi balalarını, ömür-gün yoldaşına ağı dedi...

İndiyə kimi də onların meyiti bizə verilməyib. Doğmalarımızın heç olmasa ziyarət edəcəyimiz, baş daşlarını qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayacağımız, dördləşəcəyimiz məzarlarının belə olmaması bizi daha çox yandırdı...

İllər boyu Allahdan ən böyük arzumu atamın, qardaşlarımın gözdüyü, ruhu dolaşan torpaqları görmək olub. Sonuncu gün bir-birimizi sarırlıb necə ayrılacağımız heç zaman gözümdən ötməyən getmir...

Allah o gün orada olan xocalılılara nə körpəlik, nə uşaqlıq, nə yeniyetməlik, nə də gənclik qismət etdi. Mənim də nə uşaqlığım oldu, nə böyüklüyüm. Bir acı unutmamış o biri acı yaşadı... İllər keçdikcə bu ağrıları daha dərin hiss edirdim. Elə bilirdim bütün hadisələr dünən olub və bu, mənə çox acı verirdi. İki övladım var, biri oğlan, biri qız. Oğlum atam Məhəmmədin adını daşıyır. Uşaq olsa da, televiziya-yadan Xocalı müsibətini, ailəmizin faciəsini ilə bağlı hər şeyi öyrənib, bilir. Həmişə gəlib deyirdi ki, "ata, mən böyüyəndə "komutan" olacağam. Gedib babamın, əməllərimin qisasını alacağım..."

1992-ci ildə Qobustan rayonunda məskunlaşdıq. Ötən illərdə Qobustan camaatı bizə ömi, ata qayğısı göstərdi, Xocalı dördmizi unutdurmağa çalışdı. Bu qayğı, diqqət heç zaman unutmayaçağıq.

Vəhşət günü

Bu, 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Xocalıda olan 14 yaşlı Mürvət və ailəsinin faciəvi qədri ilə bağlı ürəkdağlayan, gerçək həyat hekayəsidir.

O gün Xocalıda olan hər kəs fərqli bəd xəbərlərlə, müsibətlərlə sınağa çəkilən faciə qurbanları oldular. Xocalı soyqırımında təməli qoyulan sayısız insan faciələri ömür boyu onları adım-addım izlədi. O bir günün içində yaşanan dəhşət xocalılıları ömürlük fiziki, mənəvi məhrumiyətlərə düşürdü. Həmin gün xocalılıları bir-birindən ayıran sadəcə müsibətlərinin miqyası oldu... Eləsi oldu ki, ailəsinin bir, iki, üç, eləsi də oldu ki, bütün üzvlərini itirdi. Belə ailələr Yer üzündən birtəfəlik silindi. O gün ata-anaların gözləri öndə balaları süngüyə keçirildi, balalar ata-anaların vəhşicəsinə öldürüldüyünə şahidlik etdilər...

O vəhşət günündə Məmmədovlar ailəsi də ailənin başçısı Məmməd, övladları Səhbət və Möhlətin itkisi ilə sarsıldı, ürəklərində ömür boyu sağalmayacaq yara vuruldu...

YasəməN MUSAYEVA, "Azərbaycan"